

Brief van de maand januari 2010

Jan Vogelaar wenst zijn vrouw vanuit Curaçao een "Geluksaig nieuw jaar" anno 6 januari 1781

GELUKSAALIG
NIEUW JAAR EN DAT
WIJ MET VREUGDEN
NOG MOGEN LANGE
JAAREN NAA DEESEN
MET MALKANDER
BELEEFEN

Deze brief, die fungeert als nieuwjaarswens voor 2010, is niet voor onze ogen bestemd. Toch lezen we nu wat Jan Vogelaar vanaf Curaçao zijn vrouw Johanna Christina in Amsterdam toewenst: een "Geluksaig *nüew* [=nieuw] Jaar en dat wij met vreugden nog mogen lange jaaren naa deesen met malkander beleefen". Het is een brief waarmee we zicht krijgen op de dagelijkse zorgen en verlangens van echtgenoten die het lange tijd zonder elkaar moesten stellen.

Verlangend naar post

Jan had kennelijk een poos niets van het thuisfront gehoord, terwijl er wel regelmatig schepen met post arriveerden. We lezen hoe zeer hij naar berichten heeft uitgekeken. De gedachte kwam zelfs bij hem op dat hij "al geheel int vergeet boek gekoomen was". Gelukkig hebben hem ruim een maand geleden twee brieven van Johanna bereikt. Daar reageert hij op en hij laat weten dat hij nog "vries en gesont" is. Hij spreekt de hoop uit dat dit ook geldt voor zijn vrouw en hun lieve kindertjes. Natuurlijk willen die weten wanneer hij naar huis komt, maar dat zal nog wel even duren: nog niet een derde van de lading zit nu in het schip. Hij zal niet voor eind februari vertrekken en het zal wel mei worden voordat hij thuis is. Het is onduidelijk wat Jans functie op het schip is, dat geankerd ligt op Curaçao, een belangrijk handelsknooppunt waar geld viel te verdienen.

Remedie tegen kiespijn

In de brief komen we een opmerkelijk fenomeen tegen. Jan heeft begrepen dat Johanna door kiespijn wordt gekweld. Op afstand geeft hij het advies naar de kiezenrookster te gaan. Heel precies duidt hij uit waar ze die oude vrouw kan vinden: op de Haarlemmerdijk een huis of tien van de korte Prinsengracht af, in een kelder (zie het kaartje hieronder, aangegeven met een K). Daar hangt zelfs een bord uit met de vermelding *kiesseurookster*. Ondanks de precieze aanduiding is het moeilijk om nu nog iets over deze activiteit te vinden. Wel vermeldt Petrus Nylandts *De Nederlandtse Herbarius of Kruydt-boeck* (Amsterdam 1682: 66a) dat tegen tandpijn de rook van tabak "door een pijp in de mont gesogen ende daer na wederom uyt geblasen" helpt. Zou die kiezenrookster dus voor een pijpje tabak zorgen? Of wellicht voor een ander speciaal kruidenmengsel? Verderop in de brief dringt Jan nog een keer aan om toch vooral zijn advies op te volgen. Uit ervaring weet hij dat de behandeling pijnloos is en daadwerkelijk helpt: "ent heeft mij schoon geholpen ik ben naa de teijt vrey geweest van kiespijn en hooftpijn".

Huwelijksaanzoek ingesloten

Het komt wel voor dat in een verstuurde brief nog een andere brief zit, die dan verder bezorgd moet worden, maar een ingesloten huwelijksaanzoek is wel heel speciaal. Neef Johan, een oomzegger van Jan Vogelaar, wil verkering met “zuster Caatie”, een zus van Johanna Christina. Jan staat daar positief tegenover: *“Ik woude het ook wel graag sien dat het voort ging want ik zoude niet twijfeln of het zoude een goed paar geven”*. In fraai handschrift (zie foto hieronder) en met welsprekende bewoordingen richt neef Johann Voogler zich tot Catharina Helmhout: *“Want ik soek een eerleijk verkeer aan U te maaken, en zoo UE geneegenheijd en liefde voor mij heeft, dan hoope ik, als UE het goed vind, in den heijligen egten staadt met malkander te treden, indien het de Heer behaagt”*. Hij had wel liever zijn verzoek mondeling gedaan, maar die gelegenheid is er niet geweest. Hij hoopt dat Catharina er net zo over denkt als hij en dat zij hem dat bij zijn thuiskomst wil laten weten.

De kinderen

Intussen wenst Jan Vogelaar dat zijn kinderen zullen toenemen in wijsheid en verstand en *“dat wij moogen veel vreugde en blijdschap aan haar beleeven”*. Ook spreekt hij de hoop uit dat bij zijn thuiskomst in de zomer *“ons dogter dan ook goed leesen en bidden kan en dat zij ons Liefen Heer aan roopt om een behouden rijs voor haar vader”*. Dochtertje Anna Elisabeth is in januari 1781 vier jaar. Zou zij over enkele maanden al goed kunnen lezen? Dergelijke opmerkingen over vier- tot vijfjarige kinderen komen ook in andere brieven voor. Was het een bekende standaardfrase? Misschien wel, maar Jans hartelijke toevoeging *“En Duijsent Kusies”* aan het slot van de brief is dat in elk geval niet.

Wie waren zij?

Wat weten we meer dan de namen in de brief? De ondertekening van neef Johann Voogler wijst in de richting van Duitse herkomst, ook voor Jan Vogelaar die zijn naam vernederlandst heeft. Enkele sporen van Jans Duitse moedertaal worden in zijn brief aangetroffen: het eerder geciteerde *“ent heeft mij **schoon** geholpen”* en *“want ik zoude niet **twijfeln** of het zoude een goed paar **geven**”*. Jan en Johan behoren dus tot de schare Duitse migranten in Amsterdam die in zeevaart en handel probeerden een bestaan op te bouwen.

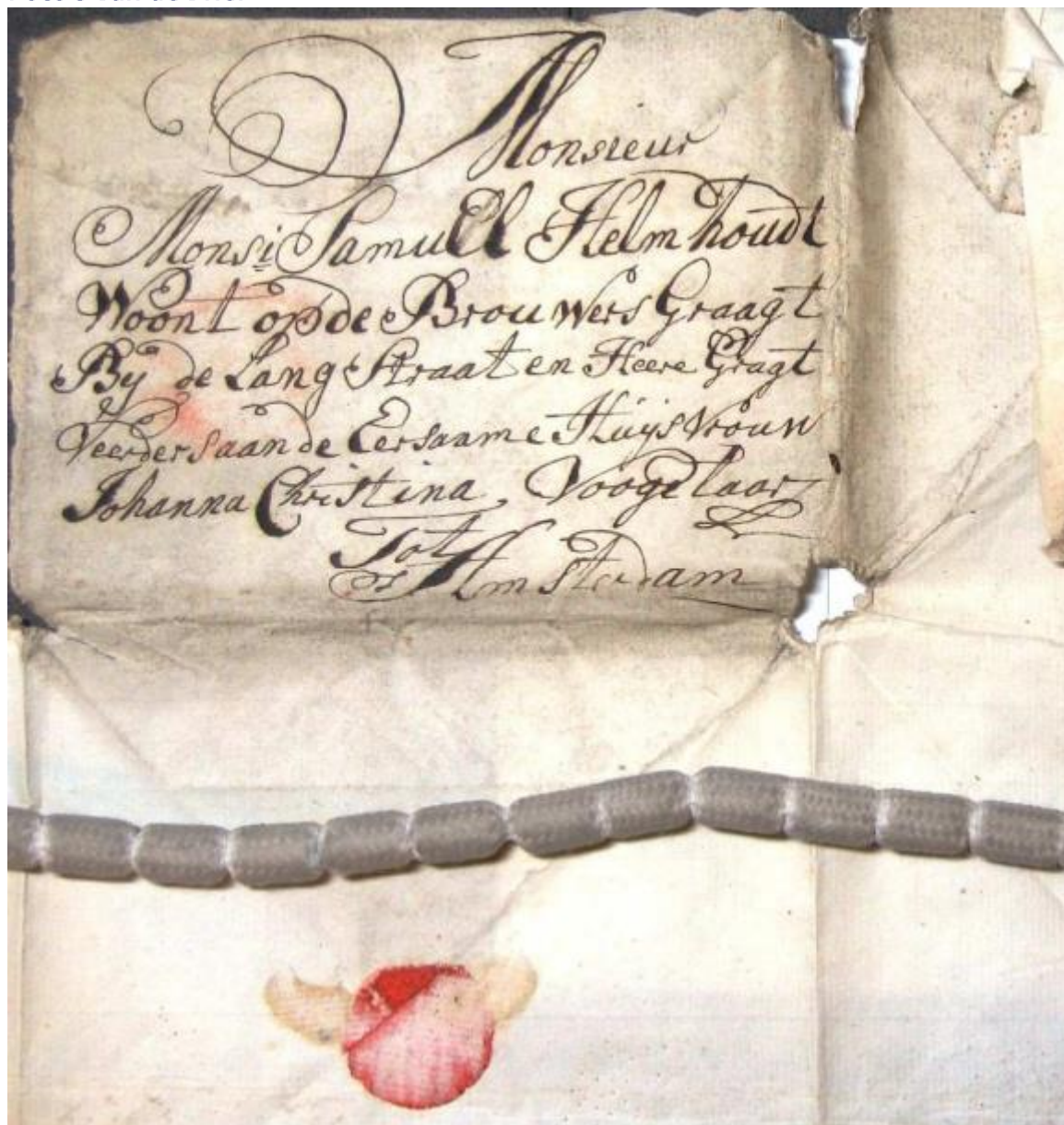
Jan Vogelaar was afkomstig uit Straalsond, een plaats in Mecklenburg-Pommeren. Hij trouwt op 32-jarige leeftijd met de 26-jarige Johanna Christina Helmhout in Amsterdam. Het huwelijk werd voltrokken op 23 februari 1776 voor de schepenen en op zondag 10 maart in de Evangelisch Lutherse gemeente. Wanneer Jan naar zijn vrouw schrijft, zijn ze dus bijna vijf jaar getrouwd. Ze hebben dan twee dochters: Anna Elisabeth van ongeveer vier jaar oud (gedoopt op 10 januari 1777) en de eenjarige Alida (gedoopt op 23 januari 1780). Het dochtertje Jacoba Adriana, op 5 december 1777 gedoopt, is spoedig overleden: zij werd op 18 januari 1778 begraven.

Jans brief is geadresseerd aan Samuel Helmhout (Helmhout) die in Amsterdam op het gedeelte van de Brouwersgracht tussen de Langestraat en de Herengracht woont (zie het kaartje hierboven, aangegeven met een H). Hij blijkt de vader te zijn van Johanna Christina en van “Zuster Caatie”, de 26-jarige Catharina Hermina Helmhout. De brief van Johann Voogler aan Catharina heeft haar niet bereikt, maar dat heeft niet verhinderd dat zij op 4 juni 1784 in Amsterdam met hem in het huwelijk is getreden.

De brief bevindt zich in HCA 30-358. Een eerste transcriptie werd gemaakt door Lida en Aad Zimmerman. De toelichting bij deze brief van de maand is van Marijke van der Wal. In de citaten is het hoofdlettergebruik aangepast.

Bijlagen

Foto's van de brief

Utrecht den 16 Februaary Anno 1781

Waarde en veel Gage Lieve Vrouw

Heeden laat ik u weten also dat ik Door
Gode Guechijte. Vrij Vrij. En G. Sint. Ben, stonpe het
Lieve. Van u en ons. Lieve kinders. Guechers. Lieve
Vrouw laat ik u weten. Als dat ik u
Breed van den 11. July. en van den 12. Octoaber alle
Reijde den 12. Februaary. heb ontfangen. En
Daar uyt voort want u en ons kinders nog
Vrij en G. Sint. Wasen. Het G. Sint. my. Lieve aan
Genaam was om te hooren. En daer ik ook
Lieve lang naa v. l. a. n. g. t. heb om daer. En. T. y. s. i. n. g. van
Tebehooren. Want ik. d. a. g. t. dat ik al. G. h. e. e. l. i. n. t.
V. l. e. g. t. B. o. e. k. G. e. k. o. o. m. e. n. Was. T. u. W. i. j. l. h. i. e. r. a. l. l. e.
daagen. S. h. e. e. p. s. e. n. K. w. a. m. e. n. en ik. K. r. e. e. g. h. e. t.
m. i. n. s. t. G. e. e. n. T. y. s. i. n. g. van. a. l. l. e. n. W. e. n. s. d. i. c. h. e. u. m. i. j. n.
H. e. r. t. i. e. L. i. e. d. en. k. i. n. d. e. r. V. e. e. r. s. G. e. s. t. a. a. d. i. g. e. G. e. s. o. n. t.
h. e. y. t. En. d. a. t. W. i. j. m. a. l. k. a. n. n. e. r. m. e. g. g. e. n. m. e. t. V. r. u. y. d. e. n.
W. i. e. r. o. m. H. e. l. l. e. n. K. i. n. t. L. i. e. d. o. n. s. V. e. r. t. r. e. k. i. s. n. o. g.
o. n. B. e. z. w. a. a. l. t. W. i. n. t. W. i. j. h. e. b. b. e. n. n. o. g. n. i. e. t. m. e. e. r.
a. l. En. D. e. r. d. e. n. van. o. n. S. t. a. t. i. n. g. d. e. D. e. a. k. n. i. e. t.
d. a. t. W. i. j. v. o. o. r. t. l. a. a. s. t. van. F. e. b. r. u. a. a. y. v. e. r. t. r. e. k. k. e. n.
I. k. h. e. b. u. y. t. u. d. e. l. e. v. e. n. l. i. e. v. e. n. v. e. r. s. t. a. n. a. l. s. d. a. t. u. u.
G. e. p. l. a. a. g. t. i. s. m. e. t. k. i. n. d. e. r. s. i. j. n. u. m. o. e. t. G. o. e.
K. i. e. k. e. n. R. o. o. k. s. t. e. r. G. a. a. n. z. y. W. o. o. n. t. o. p. d. e. K. a. r. l. a. m. o. e. n.
L. i. j. k. K. u. y. s. o. f. t. i. e. n. v. a. n. d. e. K. o. o. t. S. t. r. a. s. e. G. r. a. f. t. i. n.
E. n. K. e. l. d. e. r. d. a. a. r. h. a. a. n. g. t. E. n. B. o. o. t. u. y. t. d. a. a. r.
S. t. a. a. t. h. e. t. o. p. k. i. e. f. f. e. n. R. o. o. k. s. t. e. r. E. n. u. m. o. e. t.
o. n. s. D. o. g. t. e. r. m. a. e. r. S. w. o. t. t. e. n. w. a. n. t. h. e. t. L. a. l. w. e. l.
M. a. y. W. o. r. d. e. n. E. n. i. k. T. e. h. u. y. s. k. o. m. e. L. a. n.
Z. u. l. l. e. n. W. i. j. a. l. l. e. d. a. a. g. e. n. D. a. g. t. e. n. d. e. B. o. o. t. K. u. y. f. f. e. n.
E. n. i. n. S. p. e. l. S. t. u. y. s. e. n.

1771
V
Verders Weet Dik Geen nieuw
Te Schryven Als de Grooten van Noord En hij
is naag vris En Gant En hij verbrokt aan u
om dule in leggen de te verhoigen Want het schijnt
En hij seijt ook Teu en mij als dat hij Verkeer
aan de Grooten Gante met makken of by Soude daer
Wel monde Lyk Tegen haar van Gesproken
hebben maar de Crasie heeft het niet Gesproken
Tus daarom Schryft hij Een Brief aan haar
Als woude het ook Wel Gaag Dien bat het voort
ging want de Loude niet Injefeln of het soude
Een Goed Jaar Gesin nu is Lijn verbrok als dat u
het zoo veel als Doenlik is Gelieft int Werk te
Stellen als dat zij ofer Een of andere Boegree
Solvert En haare Bedenkt Tegen de Tijt dat
hij Schuyt Komt en Resolutie Geeft of hij
Gedigenheit heeft of niet om met hem in
den Eger Staat Tevreden want hij is daer
om Geander Tevte zoo als hij maar wil
Vader Enkele dat u maar niet maakt om maer het
oude Weij te Gaan inde Riep van Verlyt te Woorden
Want u kan Tenen pijn der Geholpen Worden want ik heb
het Bey onder Bedenkt en heett mij Schoon Ge holpe
ik Ben maer de Tijt Vagij Geheert van Kies Lijn Ten
Hoofst Lijn, Wenske u en allen en Gelukzalig nieuw
Jaar En dat wy met Vreuden nog mogen Lange Jaaren
nae deiden met makken Bekepen endat onse Liefe
Kinderen moogen aan deemen aan Wjsheit en Vertant
dat wy moogen veel vreugden Blydshap aan haer
Delice ten Theden niet meer Tinden alre Sterte
Lijke Grooten is van Allen Hier maere Bre ke ik
of En Wenske u mijn Lieve Al dat nooyt aan Ziel en
Liggam En doen onse Liefe Kinderen Voor mij en ik hoop
als God behaegt in de Gomer de huyt de Lijn En Hoopdat
ondogter van ook God seiden en Bidden Kan endat in ons
Liefen Heer aan doopt onse beuden Lijt Jaar haer Vader
Hier maere Grooten En Duydelyk Kusien toe
Wenske Blye met Ligtig Welife man tot
Der Toote Jan Voogelaar L

Bijlagen

Transcriptie van de brief

In de brief van Jan Vogelaar aan zijn vrouw Johanna Christina Helmhout-Vogelaar staan veel hoofdletters. In de transcriptie is dat hoofdlettergebruik aangepast. Ook zijn voor de leesbaarheid aan elkaar en los geschreven woorden aangepast aan het hedendaagse gebruik.

Monsieur
Monsi. Samuel Helmhoudt
woont op de Brouwersgraagt
by de Langstraat en Heeregragt
Veerders aan de eersaame huijsvrouw
Johanna Christina Voogelaar
tot
Amsterdam

[p.1]

Curacao den 6 January Anno
1781

Waarde en veel geagte liefe vrouw

Heeden laat ik UE weeten als dat ik door
Gods goedhijt nog vries en gesont ben, hoope hetzelve
van uE en ons liefen kinderkens, veerders lieve
vrouw laat ik UE weeten als dat ik UE
brief van den 11 Julij en van den 17 Octoober allebeijde
den dertigsten November heb ontfangen, en
daaruijt verstaan dat uE en ons kinders nog
vris en gesont wassen hetgeen mij zeer aangenaam
was om te hooren en daar ik ook
zeer lang naa verlaangt heb om daar eens teijding van
te bekoomen want ik dagt dat ik al geheel int
vergeetboek gekoomen was terweijl hier alle
daagen scheepen kwaamen en ik kreeg het
minst geen teijding van allen - Wensche uE mijn
hertie lief en kinders veerders gestaadige gesontheit,
en dat weij malkander maggen met vreugden
wier omhelsen, kint lief ons vertreck is nog
onbepaalt want wij hebben nog niet meer
als een derden van ons last in, ik denk niet
dat wij voort laast van Februarij vertrekken
Ik heb uyt uE geeerde letteren verstaan als dat UE
geplaagt is met kiespeijn UE moet bij de
kiesenrookster gaan zij woont op de Harlammerdijk
huijs of tien van de korte Prinsegragt in
een kelder daar haangt een bort uyt daar
staat het op kiessenrookster, en uE moet
ons dogter maar troosten want het zal wel
Maij worden eer ik tehuys kome Dan
zullen wij alle daagen buijten de poort kuijren
en in speelhuijsen

[p.2]

Veerders weet ik geen nuiewes
te schreijven als de grootenis van neef en hij
is nog vris en gesont en hij wersookt aan uE
om deese inleggende¹ te besorgen want het shijnt²

¹ Begrijp: deze bijgaande brief

² Lees: schijnt

en heij seijt ook teegen mij als dat heij verkeer
aan zuster Caatie wil maaken of hij soude daar
wel mondelijks teegen haar van gesproken
hebben maar de occasie³ heeft het niet gepreenteer⁴
daarom schrijft hij een brief aan haar
Ik woude het ook wel graag sien dat het voort
ging want ik zoude niet twijfeln of het zoude
een goed paar geven, nu is zijn versoek als dat uE
het zoo veel als doenlik is gelieft int werk te
stellen, als dat zij ofer een of ander boeg reesolveert
en haar bedenkt, teegen de tijt dat
hij tehuys komt, en reesollutie geeft of zij
geneegenhijt heeft of niet, om met hem in
den egten staat te treden, want hij is daar
mee geconsenteert⁵ zoo als zij maar wil
Verders ersoeke ik dat uE maar niet naa laat om naa het
oude weijf te gaan om de kiespyn kwuyt te worden
want uE kan sonder pijn daar geholpen worden want ik heb
het bey ondervindign⁶ ent heeft mij schoon geholpen
ik ben naa de teijt vrij geweest van kiespijn en
hooftpijn - Wensche uE en allen en geluksaalig niuew
jaar en dat wij met vreugden nog mogen lange jaaren
naa deesen met malkander beleefen en dat onse liefen
kinders moogen aanneemen aan wijsheijt en verstant
dat wij moogen veel vreugde en blijdschap aan haar
beleeven Heeden niet meer te melden als de hertelijke
grootenis aan allen - Hiermeede breeke ik
of en wensche u mijn liefie al wat noodig is aan ziel en
liggam, en soen ons liefen kinderties voor mij en ik hoop
als God behaagt in de soomer tehuijs te zijn, en hoop dat
ons dogter dan ook goed leesen en bidden kan en dat zij ons
Liefen Heer aanroopt om een behouden rijs voor haar vader
Hiermeede grootende en duijsent kusies toewensche
blijve met agting U liefe man tot
der dootd
Jan Voogelaar

³ occasie: gelegenheid

⁴ gepreenteer: voorgedaan

⁵ mee akkoord gegaan

⁶ Lees: ondervinding